

Stanowiska rzadszych roślin naczyniowych na terenie Mazurskiego Parku Krajobrazowego i jego okolic (Pojezierze Mazurskie)

JERZY KRUSZELNICKI

KRUSZELNICKI, J. 2008. Localities of rare species of vascular plants on the area of Masurian Landscape Park and its surrounding (Masurian Lakeland). *Fragmenta Floristica et Geobotanica Polonica* 15(1): 61–67. Kraków. PL ISSN 1640-629 X.

ABSTRACT: The list contains data of distribution of 70 rare species of vascular plants recently found on the investigated area. Sixteen of them are rare and endangered in Poland, four are protected species in European Union.

KEY WORDS: vascular plants, rare and protected species, floristics, Masurian Landscape Park, Masurian Lakeland, northern Poland

J. Kruszelnicki, Katedra Ekologii i Ochrony Środowiska, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Plac Łódzki 3, PL-10-727 Olsztyn, Polska; e-mail: kruszelnicki@mazurskipark.pl

WSTĘP

Mazurski Park Krajobrazowy został utworzony w 1970 r. jako pierwszy w Polsce (wzniesienie formalne w 1977 r.) w celu zachowania wartości przyrodniczych i krajobrazu polodowcowego najcenniejszego fragmentu Pojezierza Mazurskiego. Według podziału fizycznogeograficznego Pojezierza Mazurskiego (KONDRACKI 1972), omawiany obszar położony jest w większości w mezoregionie Krainy Wielkich Jezior Mazurskich, jego część zachodnia wchodzi w skład Pojezierza Mazurskiego, a południowa należy do Równiny Mazurskiej (Ryc. 1 i 2).

Mazurski Park Krajobrazowy, jak i przyległe tereny Puszczy Piskiej obejmuje najbogatszy florystycznie obszar Pojezierza Mazurskiego, który jest jednocześnie najbogatszym pod tym względem obszarem pojeziernym Polski. Bogactwo to park zawdzięcza świetnie rozwiniętej sieci hydrograficznej z licznymi jeziorami (w tym jezioro Śniardwy) oraz różnorodności siedlisk, od sandrów do bogatych w węglan wapnia glin zwałowych. Ponadto zachowały się tu fragmenty różnych typów zbiorowisk leśnych. Większa część rozpatrywanego terenu nigdy nie była w czasach historycznych odlesiona, a duża część enklaw rolniczych pojawiła się tu stosunkowo późno, bo dopiero od XVIII lub XIX w., jak np. w środkowym biegu rzeki Krutyni. O florze tej części Mazur mamy liczne dane w literaturze dawnej i współczesnej (ABROMEIT i in. 1940; OLESIŃSKI 1968; POLAKOWSKI i in. 1979; HUDASZEK 1981; POLAKOWSKI i in. 1995).

Materiały w niniejszym artykule oparte są głównie na danych własnych autora (KRUSZELNICKI 1981, 1996, 2000a), zbieranych od 1980 r. do 2007 r., co pozwoliło ocenić dynamikę zmian poszczególnych stanowisk w sensie fluktuacji liczebności osobników i ogólnych trendów populacji na badanym obszarze. Zamieszczono także niepublikowane wcześniej dane w celu aktualizacji wiedzy na temat stanu flory Mazurskiego Parku Krajobrazowego i przyległych terenów Puszczy Piskiej. Zrezygnowano przy tym z opisu bardzo rzadkich gatunków we florze krajowej, jakimi są tu *Chamaedaphne calyculata* i *Galium trifidum*, gdyż ich stanowiska zostały szczegółowo opisane w osobnych artykułach (KRUSZELNICKI 2000b; PISAREK 2001). Podobnie postąpiono w przypadku drzew. Zrezygnowano również z wymieniania takich gatunków, jak *Tofieldia calyculata* i *Sweetia perennis*, których stanowiska podawane wcześniej w literaturze (ABROMEIT i in. 1940), można z dużym prawdopodobieństwem uznać już za historyczne, z uwagi na zniszczenie ich siedlisk.

Większość z opisanych gatunków roślin należy do rzadkich na Pojezierzu Mazurskim i w Polsce, a kilkanaście z nich, jako narażonych na wyginięcie, zostało wpisane do „czerwonej księgi” (KAZMIERCZAKOWA & ZARZYCKI 2001). Cztery gatunki są wpisane do Załącznika II Dyrektywy Siedliskowej EWG/UE z 1992 r., co oznacza, że są chronione w całej Unii Europejskiej (*Adenophora liliifolia*, *Cypripedium calceolus*, *Liparis loeselii*, *Pulsatilla patens*). Duża część podanych gatunków chroniona jest prawem krajowym zgodnie z rozporządzeniem Ministra Środowiska z 2004 r.

WYKAZ GATUNKÓW

W wykazie zastosowano alfabetyczną kolejność taksonów, a ich nomenklaturę przyjęto z pracy MIRKA i in. (2002). Gatunki wpisane do „czerwonej księgi” zaznaczono gwiazdką*.

Lokalizacja stanowisk została podana w sieci kwadratów ATPOL o boku 10 km (ZAJĄC 1978) oraz względem najbliższej miejscowości.

Adenophora liliifolia – Skraj boru mieszanego, aktualnie ok. 20 okazów kwitnących, w 1983 r. było ok. 40 okazów kwitnących, wzrost konkurencyjności roślinności zielnej; ok. 3 km na NEE od Dobrego Lasku (EB59).

Ajuga genevensis – Pojedynczo w murawie przy rzece Krutyni; ok. 2 km na NEE od Nowej Ukty (EB59).

Allium ursinum – Stary grąd, na powierzchni ok. 0,5 ha; 4 km na SE od Spychowa (EB68).

Arctostaphylos uva-ursi – Bory sosnowe, w niedużych płatach liczących po kilka metrów kwadratowych, populacje ustępują na skutek wzrostu eutrofizacji siedlisk; między wsiami Krutyń a Zgon (EB59, EB58, EB68, EB69).

Anemone sylvestris – Dwie murawy przy rzece Krutyni oraz murawa śródleśna; w 1980 r. łącznie ok. 100 kwitnących okazów, aktualnie ok. 30; 2 km na E od Nowej Ukty (EB59) i 1 km na S od Lipowa (EB49).

Aquilegia vulgaris – Obrzeża lasów, stanowiska od kilku do kilkunastu osobników, niektóre zdziczałe, pochodzące z ogrodów; w rejonie Nowej Ukty (EB59) i na E od Dobrego Lasku (EB59).

Arnica montana – Pojedynczo przy drodze biegnącej przez bory sosnowe; ok. 2 km na SW od Rucianego-Nidy (EB69).

**Betula humilis* – Torfiasta łąka, 5 osobników, zgryzanie przez jelenie; ok. 5 km na SW od Mikołajek (EB49).

Campanula bononiensis – Pojedynczo w murawie przy rzece Krutyni i skraj boru mieszanego; ok. 2 km na NEE od Nowej Ukty (EB59).

Campanula latifolia – 1 osobnik kwitnący w przydrożnym rowie; ok. 2 km na S od wsi Krutyń (EB59).

**Carex chorderrhiza* – Torfowisko przejściowe, na powierzchni 1 ara; ok. 3 km na NE od Nowej Ukty (EB59).

**Carex limosa* – Torfowiska przejściowe przy jeziorach dystroficznych, dość licznie; ok. 3 km na NE od Nowej Ukty (EB59), ok. 2 km na NE od Bobrówka (EB59), 2 km na W i SW od wsi Krutyń (EB58).

**Carex vaginata* – Torfowisko niskie, ok. 100 osobników, bór mieszany wilgotny – ok. 20 osobników, w 1990 r. były to dwukrotnie liczniejsze populacje; ok. 2 km na N od Nowej Ukty (EB59), ok. 3 km na NE od Ukty (EB59).

Carlina acaulis – Pojedyncze okazy w murawie na skraju lasu; ok. 4 km na N od wsi Krutyń (EB59).

Centaurium erythraea – Piaszczysto-mułowe pobrzeże jeziora Skarp; ok. 20 osobników; ok. 3 km na S od Wojnowa (EB69).

Cladium mariscus – W pasie szuwaru przy jeziorach Lisunie Duże i Zdrężno; ok. 6 km na SWW od Mikołajek (EB49) i ok. 4 km na NW od wsi Krutyń (EB59).

**Cephalanthera rubra* – Pojedynczo w młodych lasach mieszanych 1 km na NE od Nowej Ukty oraz na skarpie przydrożnej ok. 4 km na N od wsi Krutyń (EB59).

Corydalis solida – Grądy, dość licznie w runie; 1,5 km na NE od Wygryn, wyspy jeziora Beldany (FB50), wyspy Jeziora Mokrego, ok. 3 km na W od wsi Krutyń (EB58).

Corallorhiza trifida – Zarośla łożowo-brzozowe na torfowisku, w zależności od roku „ujawnia się” od 50–100 osobników; 2,5 km na NNE od Nowej Ukty (EB59).

**Cypripedium calceolus* – Niewielka polana w młodym lesie przy jeziorze Zdrężno, 5–6 osobników; ok. 3 km na SW od wsi Zgon (EB68).

Dentaria bulbifera – Dość licznie w grądach i na siedliskach grądowych na NW i N od Nowej Ukty (EB59).

Dianthus arenarius – Siedliska borowe, ok. 30 osobników kwitnących przy jeziorze Kruczek Duży; ok. 1,5 km na NE od wsi Zgon (EB68).

Dianthus superbus – Łąka trzęślicowa, w dwóch miejscach po kilkanaście osobników; ok. 3 km na NEE od Dobrego Lasku (EB59).

Drosera rotundifolia – Torfowiska wysokie i przejściowe, szczególnie przy jeziorach dystroficznych, licznie; kilkadziesiąt stanowisk w rejonach Ukty, Iznoty (EB59), Krutyni (EB58), Lipowa (EB49), Wejsun, Rucianego-Nidy (FB50) i Zgonu (EB68).

Empetrum nigrum – Bór bagienny, dość licznie na powierzchni ok. 3 arów, stanowisko zagrożone zbyt dużym poziomem wody w ostatnim czasie (program „małej retencji” Lasów Państwowych); ok. 7 km na SW od Mikołajek (EB49).

Epipactis atrorubens – Trawiaste poboczne szosy, przeciętnie 30–50 okazów kwitnących; 1 km na N od wsi Krutyń (EB59).

Epipactis helleborine – Strome skarpy w borze mieszanym na wschodnim brzegu jeziora Mokrego; ok. 3 km na SW od wsi Krutyń (EB58).

Epipactis palustris – Torfowisko węglanowe, na powierzchni kilku arów, łącznie ok. 100 osobników, od 1980 r. tendencja spadku liczebności populacji; ok. 2,5 km na N od Nowej Ukty (EB59).

Equisetum hyemale – Skarpy przy rzece Krutyni, licznie; 1 km na N od wsi Krutyń (EB59).

**Eriophorum gracile* – Torfowisko przejściowe, pojedyncze osobniki na powierzchni ok. 5 arów, w 1980 r. było ich więcej – 50 do 60; ok. 3 km na NE od Nowej Ukty (EB59).

Eriophorum vaginatum – Torfowisko węglanowe przy zarośniętym rowie, w skupieniu kilkudziesięciu osobników; ok. 2,5 km na N od Nowej Ukty (EB59).

Gladiolus imbricatus – Dwie łąki trzęślicowe, na jednej w 2000 r. było ok. 500–600 osobników kwitnących, na drugiej ok. 50, stanowiska zagrożone podtopieniem na skutek programu „małej retencji” w Lasach Państwowych; ok. 4 km na NE od Dobrego Lasku i 3 km na SE od Lipowa (EB49, EB59).

Goodyera repens – Bór sosnowo-świerkowy przy N brzegu Jeziora Mokrego, aktualnie kilkadziesiąt osobników; ok. 2,5 km na E od Cierzpięt (EB58).

Gymnadenia conopsea subsp. *conopsea* – Torfowisko węglanowe, 1 okaz kwitnący zanotowany w 1980 r.; ok. 2,5 km na N od Nowej Ukty (EB59).

**Hammarbya paludosa* – Pojedynczo na zarastającym torfowisku przejściowym przy SW brzegu jeziora Majcz Wielki; 0,5 km na E od Lipowa (EB49).

Huperzia selago – Zarośla brzożowe na powierzchni kilku arów, bór mieszany i grąd w małych skupieniach na 1 m²; 3 km na S od Wojnowa (EB69), w okolicy leśniczówki Ukta i Rucianego-Nidy (EB49, FB60).

Inula salicina – Pojedyncze osobniki na skraju boru mieszanego; ok. 4 km na N od Ukty (EB59), 1 km na SW od Lipowa – skarpa przy szosie (EB49).

Iris sibirica – 3 stanowiska na podmokłych łąkach, liczące od 50 do aktualnie 500 okazów kwitnących w rejonie Lipowa: ok. 3 km na SE od Lipowa (EB49), łąka „Biele” ok. 4 km na E od Spychowa (EB69), przy torach kolejowych 4 km na W od Spychowa (EB68).

Jovibarba sobolifera – Piaszczyste murawy o południowej ekspozycji na 2 stanowiskach: 2 ary w okolicy Iznoty (EB59) i na powierzchni 25 arów, 1 km na SE od Żelwąg (EB49).

**Liparis loeselii* – Pojedyncze okazy na torfowiskach węglanowych; 2,5 km na N od Nowej Ukty (EB59), ok. 3 km na NW od Iznoty przy jeziorze Płociczno (EB49).

Lilium martagon – Pojedynczo do kilkudziesięciu osobników; nierzadko w grądach okolic Nowej Ukty, Rucianego-Nidy (EB59, FB60) i Spychowa (EB68).

Linnaea borealis – W borze sosnowym na powierzchni 0,5 ha; koło leśniczówki Gant (EB57).

Listera cordata – Bory bagienne, na 2 stanowiskach dość licznie na powierzchniach liczących od 5–10 arów; ok. 3 km na NE od Nowej Ukty (EB59), ok. 2 km na NE od Bobrówka (EB59).

Listera ovata – Olszyny, bagniste lasy brzożowe, w skupieniach od kilku do kilkunastu osobników; okolice Bobrówka, Nowej Ukty (EB59) i przy północnym brzegu Jeziora Krutyńskiego na NW od wsi Krutyń (EB59).

Melittis melissophyllum – Grądy, nielicznie na 2 stanowiskach; w rejonie leśniczówki Ukta (EB59), 2,5 km na N od wsi Krutyń przy wschodnim brzegu Jeziora Krutyńskiego (EB59).

Neottia nidus-avis – Grądy, najczęściej w skupieniach po kilka osobników; rejon Nowej Ukty (EB59), wsi Krutyń (EB59) i Rucianego-Nidy (FB60).

**Nymphaea candida* – W jeziorach dystroficznych, tzw. Kruczkach; 1,5–2 km na NE od wsi Zgon (EB68, EB69).

Ophioglossum vulgatum – Podmokłe lasy olszowo-brzożowe w dwóch populacjach liczących 50 i 100 osobników; N brzeg Jeziora Krutyńskiego 3 km na NW od wsi Krutyń (EB59), NE brzeg jeziora Zdrężno 3 km na SW od wsi Zgon (EB68).

Oxycoccus microcarpus – Torfowisko wysokie przy jednym z trzech jezior dystroficznych, nielicznie; 2 km na W od wsi Krutyń (EB58).

Platanthera chlorantha – Grąd, pojedyncze okazy; 1 km na NE od Rucianego-Nidy (FB60).

Platanthera bifolia – Podmokły las brzożowy, kilkaset osobników; 2 km na N od Nowej Ukty (EB59).

**Polemonium coeruleum* – Podmokłe łąki i wilgotne przydroża w lesie, kilka stanowisk liczących od kilku do 100 okazów kwitnących; tereny na N od Nowej Ukty i basen jeziora Pierwos (EB59, EB49).

Polygonatum verticillatum – Przeważnie skraje łąk; stanowiska liczą od kilku do kilkudziesięciu osobników; wschodni brzeg Jeziora Krutyńskiego, 2,5 km na N od wsi Krutyń (EB59), 2,5 km na NW od Nowej Ukty (EB59), 5 km na SW od Mikołajek (EB49), 2 km na E od Lipowa (EB49).

Polypodium vulgare – Grądy porastające głazowiska, bory sosnowo-świerkowe, w skupieniach od kilku do kilkudziesięciu osobników; 3 km na N od Ukty (EB59), głazowiska w rejonie Wojnowa i Rosochy (EB69).

**Potamogeton filiformis* – W rzece Krutyni, nielicznie na odcinku ok. 500 m; ok. 3 km na N od Ukty (EB59).

Potentilla alba – Murawy na prawym brzegu rzeki Krutyni i skraje boru mieszanego na lewym brzegu Krutyni; ok. 2 km na NEE od Nowej Ukty (EB59).

**Pulsatilla patens* subsp. *patens* – Strome skarpy w borze sosnowym na wschodnim brzegu Jeziora Mokrego i bór sosnowy na północnym brzegu jeziora Kierwik, cała populacja na dwóch stanowiskach liczy ok. 10 okazów kwitnących, tendencja spadkowa na przestrzeni 20 lat; ok. 3 km na SW od wsi Krutyń (EB58) i 1 km na E od Koczka.

Pulsatilla pratensis – Skraje boru mieszanego, na dwóch stanowiskach po kilka osobników, tendencja spadkowa na przestrzeni 20 lat; ok. 1 km na NW od Nowej Ukty i 2 km na E od Nowej Ukty (EB59).

Rhynchospora alba – Torfowiska przejściowe, zwłaszcza na styku ze strefą przybrzeżną jezior dystroficznych; na kilkunastu stanowiskach licznie; 1–2 km na S od Iznoty (EB59), 1–2 km na NE od Zgonu (EB68, EB69), 1,5 km na W od wsi Krutyń (EB58).

Ribes nigrum – Olsy i olszyny na żyzniejszych siedliskach, szczególnie przy rzece Krutyni, nierzadko; 3 km na NE od Ukty, (EB59), 1 km na SW od Wojnowa (EB69), 2,5 km na N od wsi Krutyń (EB59).

Salix myrsinifolia – Zarastające torfowiska niskie, kilkadziesiąt osobników; 2,5 km na N od Nowej Ukty (EB59).

**Salix myrtilloides* – Zarastające torfowisko przejściowe, ok. 250 pędów, tendencja spadku liczebności od 1980 r., kiedy było 400 pędów; 2 km na E od Żelwąg (EB49).

Salix starkeana – Pojedyncze osobniki na torfowisku niskim; 2,5 km na N od Nowej Ukty (EB59).

**Saxifraga hirculus* – W zależności od roku kwitnie od 1 do 5 okazów na torfowisku węglanowym; 2,5 km na NNE od Nowej Ukty (EB59).

Scheuchzeria palustris – Torfowiska przejściowe przy jeziorach dystroficznych, licznie; 3 km na NE od Nowej Ukty (EB59), 2 km na NE od Bobrówka (EB59), 1,5 km na W od wsi Krutyń (EB58).

Stachys recta – Pojedynczo w murawie na prawym brzegu Krutyni; 2 km na NEE od Nowej Ukty (EB59).

Trollius europaeus – Nieregularnie użytkowane śródleśne łąki trzęślicowe, aktualnie populacje liczą od 5 do 300 okazów kwitnących, od 1980 r., kiedy populacje liczyły 20–500 okazów, wyraźna tendencja spadkowa; 1 km na N od Wygryn (EB59), 3 km na NE od Ukty, 1 km na E od Nowej Ukty, 1,5 km na NE od Nowej Ukty (EB59), 2 km na N od Bobrówka (EB49), 4 km na W od Bobrówka (EB59).

Utricularia intermedia – Silnie uwodnione torfowiska przejściowe przy jeziorach Płociczno i Muliczne, nielicznie; 2,5 km na NW od Iznoty (EB49), 1 km na S od wsi Zgon (EB 68).

Utricularia vulgaris – Licznie w dolnym biegu rzeki Krutyni i w śródleśnych bagienkach między Śwignajnem Małym a Wygrynami (EB59).

**Viola epipsila* – Podmokły teren na prawym brzegu rzeki Krutyni, na powierzchni ok. 1 ara w zmieszaniu z *Viola palustris*, z czego *Viola epipsila* w czystej formie stanowi nie więcej niż 10% osobników; ok. 1,5 km na N od wsi Krutyń (EB59).

LITERATURA

- ABROMEIT J., NEUHOFF W. & STEFFEN H. 1940. Flora von Ost- und Westpreussen. s. 1248. Kommissionsverlag Gräfe und Unzer, Berlin-Königsberg.
- HUDASZEK A. 1981. Flora torfowiskowa i warunki jej zachowania w projektowanym rezerwacie „Krutynia” im. Melchiora Wańkowicza na Pojezierzu Mazurskim. s. 60. Mskr. pracy magisterskiej. Instytut Botaniki Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- KAŹMIERCZAKOWA R. & ZARZYCKI K. (red.) 2001. Polska czerwona księga roślin. Paprotniki i rośliny kwiatowe. s. 664. Instytut Botaniki im. W. Szafera i Instytut Ochrony Przyrody, Polska Akademia Nauk, Kraków.
- KONDRACKI J. 1972. Polska Północno-Wschodnia. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- KRUSZELNICKI J. 1981. Przyroda projektowanego rezerwatu przyrody „Krutynia im. Melchiora Wańkowicza” na Mazurach. – Chrońmy Przyr. Ojcz. **37**(6): 44–51.
- KRUSZELNICKI J. 1996. Ekologiczne podstawy ochrony i kształtowania przyrody Mazurskiego Parku Krajobrazowego. s. 143. Mskr. pracy doktorskiej. Instytut Botaniki im. W. Szafera, Kraków.
- KRUSZELNICKI J. 2000a. Przyroda Mazurskiego Parku Krajobrazowego. – Chrońmy Przyr. Ojcz. **56**(6): 71–87.
- KRUSZELNICKI J. 2000b. Stanowisko chamedafne północnej *Chamaedaphne calyculata* w Mazurskim Parku Krajobrazowym. – Chrońmy Przyr. Ojcz. **56**(3): 100–103.
- MIREK Z., PIĘKOŚ-MIRKOWA H., ZAJĄC A. & ZAJĄC M. 2002. Flowering plants and pteridophytes of Poland – a checklist. – W: Z. MIREK (red.), Biodiversity of Poland **1**, s. 442. W. Szafer Institute of Botany, Polish Academy of Sciences, Kraków.
- OLESIŃSKI L. 1968. Spostrzeżenia florystyczne z województwa olsztyńskiego. – Fragm. Flor. Geobot. **14**(4): 407–416.
- PISAREK W. 2001. *Galium trifidum* L. (przytulia trójdzielnia) – W: R. KAŹMIERCZAKOWA & K. ZARZYCKI (red.), Polska czerwona księga roślin. Paprotniki i rośliny kwiatowe, s. 299–301. Instytut Botaniki im. W. Szafera i Instytut Ochrony Przyrody, Polska Akademia Nauk, Kraków.
- POLAKOWSKI B., JUTRZENKA-TRZEBIATOWSKI A. & HOŁDYŃSKI Cz. 1995. Roślinność rzeczywista Mazurskiego Parku Krajobrazowego. s. 1–35 + mapa. Wyd. AR-T Olsztyn.
- POLAKOWSKI B., JUTRZENKA-TRZEBIATOWSKI A., DĄBEK A., DZIEDZIC J., KORNIĄK T. & PIETRASZEWSKI W. 1979. Zarys stosunków geobotanicznych Mazurskiego Parku Krajobrazowego. III. Stosunki florystyczne. – Zesz. Nauk. Akad. Roln.-Tech. w Olsztynie, Rolnictwo **26**: 3–13.
- ZAJĄC A. 1978. Założenia metodyczne „Atlasu rozmieszczenia roślin naczyniowych w Polsce”. – Wiad. Bot. **22**(3): 145–155.

SUMMARY

The paper describes the localities of 70 rare species of vascular plants found in 1980–2007 on the area of Masurian Landscape Park and its surrounding. There are a lot of natural forests, lowmoors, transitional moors, highmoors and semi-natural meadows vegetation. The flora of the Park is widely known, relatively rich and well preserved. The following rare and protected plant species can be found here: *Adenophora liliifolia*, *Lilium martagon*, *Anemone sylvestris*, *Salix myrtilloides*, *Betula humilis*, *Pulsatilla patens*, *Cephalanthera rubra*, *Cypripedium calceolus*, *Liparis loeselii*, *Carex chondorrhiza*, *C. vaginata*, *Polemonium coeruleum*, *Trollius europaeus*, *Gladiolus imbricatus* and *Iris sibirica*.

Przyjęto do druku: 07.03.2008 r.

